

В. Кравчук

Поняття конституційної правосуб'єктності

У статті узагальнено основні наукові підходи до розуміння категорії «конституційна правосуб'єктність», проаналізовано їх вплив на визначення дефініції «конституційна правосуб'єктність». Ураховуючи взаємозв'язок конституційної правосуб'єктності із загальною теорією права, автор обґрунтовує власне визначення категорії «конституційна правосуб'єктність».

Ключові слова: конституційна правосуб'єктність, правосуб'єктність, суб'єкти конституційно-правових відносин.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зміни, що відбуваються в Україні, позначаються на всіх сферах життя нашої країни, у тому числі викликають появу нових суб'єктів права, а також впливають на характеристику вже традиційно наявних суб'єктів права. Цим визначається **актуальність** дослідження діяльності індивідів, соціальних утворень і соціальних співтовариств, іншими словами – виявлення специфіки правосуб'єктності, її системних властивостей, можливості здійснення її чіткої класифікації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У науці конституційного права до питання конституційної правосуб'єктності звертались у своїх дослідженнях такі вчені-конституціоналісти, як М. Баглай, Г. Василевич, М. Вітрук, Б. Габрічідзе, З. Гладун, Р. Єнгібарян, В. Журавський, В. Кодавбівич, В. Копейчиков, В. Кравченко, В. Круглов, О. Кутафін, В. Мелашенко, В. Погорілко, О. Скрипнюк, О. Совгіря, Ю. Годика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Чіркін, Ю. Шемшученко, Н. Шукліна та інші.

Формулювання мети та завдань. **Мета** статті – пошук та виявлення шляхів розв'язання теоретичних проблем конституційної правосуб'єктності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасних дослідженнях наголошено, що поняття правосуб'єктності не отримало однозначного визначення й у літературі існують різні думки щодо нього. У теорії права правосуб'єктністю вважають сукупність правоздатності та дієздатності, що відображає ті випадки, коли правоздатність і дієздатність нероздільні в часі, органічно об'єднані. Правосуб'єктність є однією з обов'язкових юридичних передумов правовідносин. Правосуб'єктність – це можливість чи здатність особи бути суб'єктом права з усіма відповідними наслідками [1, с. 444–445].

Правосуб'єктність – це не просто соціальна, а визначена соціально-юридична властивість. Правосуб'єктність означає, з одного боку, наділення суб'єкта певними соціально-правовими можливостями, а з іншого – установлення їхніх меж, кордонів. Здатність бути носієм юридичних прав та обов'язків і називається правосуб'єктністю [2, с. 59].

Але для юридичної науки важливе методологічне значення мають положення про правосуб'єктність як категорію, що розкриває правовий статус суб'єктів права; передумови участі в правовідносинах; стадії правового регулювання та інші. Відповідно, категорія правосуб'єктності міцно затвердилася в науковій термінології й широко застосовується у всіх галузевих юридичних науках. Категорія правосуб'єктності активно використовується в чинному законодавстві та судовій практиці. Водночас проблему правосуб'єктності не можна вважати розв'язаною, оскільки до цього часу вчені-юристи не прийшли до однозначного розуміння правосуб'єктності, її співвідношення з такими категоріями, як правовий статус, суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Сфера застосування правосуб'єктності, її зміст, структурні елементи, як у загальній теорії держави і права, так і в галузевих юридичних науках, розкриваються неоднозначно. Розуміння правової природи правосуб'єктності є однією з найскладніших проблем у юридичній науці.

Різне розуміння правосуб'єктності позбавляє це поняття меж, визначеності змісту.

При дослідженні відповідних питань в аспекті правового статусу суб'єктів права потрібно визначитися з тим, як співвідноситься ця категорія з таким поняттям, як правовий статус суб'єкта права.

Так, суб'єкт права в текстах законодавчих актів продовжує визначатися з деяким варіаціями й доповненнями як формальна здатність (можливість) особи мати права та обов'язки (правоздатність).

¹ © Кравчук В., 2013

Це визначення також доповнюється таким елементом, як здатність особи самостійно, своїми діями набувати й здійснювати права, створювати для себе та виконувати обов'язки (дієздатність) [2, с. 61].

У юридичній літературі висловлено різні концепції щодо змісту поняття правосуб'єктності:

1. Ототожнення правосуб'єктності з правоздатністю та визначення її як здатності мати права й обов'язки.

2. Розгляд правосуб'єктності як цілісного явища, що складається з правоздатності та дієздатності й характеризується як здатність мати права, обов'язки та здійснювати їх.

3. У літературі висловлюється думка, що правосуб'єктність в одних галузях права рівнозначна правоздатності, а в інших виступає як право – дієздатність. У правосуб'єктності вирізняють три елементи: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

4. Уведення в правосуб'єктності поряд із правоздатністю, дієздатністю правового статусу. Близьким до цієї позиції був Г. В. Мальцев, який у правосуб'єктність уключив правоздатність і правовий статус.

У юридичній літературі також висловлювалася думка, що краще б узагалі не вводити категорію правосуб'єктності, оскільки це ускладнює й без того складні питання та призводить до нових, зайвих суперечок і дискусій. Можливість використання поняття «правосуб'єктність» у цивільному праві категорично заперечували Н. А. Чечина й В. І. Корецький.

Водночас, уважаючи аргументи цих авторів недостатньо обґрунтованими, Я. Р. Веберс зазначає, що збагачення правової науки таким терміном, як «правосуб'єктність», доцільне лише за умови, якщо він не адекватний якому-небудь іншому поняттю.

Незважаючи на розмаїття точок зору з цього питання, усі автори загалом погоджуються з тим, що під правосуб'єктністю маються на увазі сукупність властивостей, що дає змогу виступати тій або іншій особі суб'єктом права.

На нашу думку, не переконливими є аргументи авторів, які заперечують категорію правосуб'єктності. Це пояснюється тим, що загалом правосуб'єктність – одна з обов'язкових юридичних умов правовідносин. Вона являє собою можливість чи здатність особи бути суб'єктом з усіма відповідними наслідками.

Незважаючи на те, що в юридичній літературі обговорюються різні аспекти поняття суб'єкта права, у теорії права, чинному законодавстві до цього часу визначають суб'єкт права формально-юридично через правосуб'єктність.

За своїм юридичним змістом правосуб'єктність означає закріплену законодавством здатність суб'єкта мати юридичні права, обов'язки й здійснювати їх самостійно або через законних представників, або через органи, а також відповідати за їх неправомірну реалізацію.

Правосуб'єктність пов'язується з характеристикою осіб (індивідуальних, колективних) як суб'єктів права, є юридичною якістю, яка визначається державою за суб'єктами, виходячи з наявності в них певних властивостей.

Наділення суб'єкта права такою якістю, як правосуб'єктність, пов'язане з певними формальними підставами. Якщо для індивідуальних суб'єктів права в якості підстав наділення правосуб'єктністю виступають певний вік та бездефектний стан його волі (осудність), то для колективних суб'єктів такими підставами може бути здійснення певних реєстраційних процедур [2, с. 62].

На нашу думку, правосуб'єктність являє собою структурний елемент правового статусу. Зміст правосуб'єктності дає змогу вирізнити її види. Вона поділяється на загальну, галузеву й спеціальну.

Загальна правосуб'єктність – це здатність особи в межах цієї системи права бути суб'єктом права взагалі. У багатьох країнах усі люди з моменту народження володіють загальною правосуб'єктністю. Потенційно вони можуть стати носіями практично будь-яких прав та обов'язків.

Галузева правосуб'єктність виступає як закріплена правом здатність особи мати й реалізувати конкретні (відповідно до галузей права) юридичні права та обов'язки: конституційні, адміністративні, цивільні, трудові тощо. Тобто галузева правосуб'єктність є здатністю особи бути учасником правовідносин, що регулюються тією або іншою галуззю права. Потрібно виокремити й такі види правосуб'єктності, як конституційна, адміністративна, цивільна, кримінальна, трудова, сімейна тощо.

При встановленні правосуб'єктності держава враховує здатність суб'єкта до того або іншого виду діяльності, а також різні чинники економічного, політичного, правового та іншого характеру.

Галузева правосуб'єктність особи може мати свої спеціальні види. Так, крім загальної правосуб'єктності, у конституційному праві можна говорити про виборчу правосуб'єктність, у сімейному праві – про шлюбну правосуб'єктність тощо. У цьому контексті слід зазначити, що в процесуальних галузевих науках дебатуються питання про спеціальні види галузевої правосуб'єктності особи за видами учасників (суб'єктів) цивільного й кримінального процесу.

Спеціальна правосуб'єктність – це здатність особи бути учасником лише певного кола правовідносин у рамках цієї галузі права. Вона відображає специфіку нормативного регулювання в межах конкретних інститутів права. Спеціальною правосуб'єктністю, наприклад, володіють окремі види юридичних осіб у цивільному праві, органи державного управління й посадові особи – у межах адміністративних правовідносин [2, с. 63].

Однією з важливих проблем теорії та практики конституційного права України є проблема суб'єктів конституційно-правових відносин, а саме визначення поняття «суб'єкт конституційного права» і класифікації цих суб'єктів. Якщо в інших фундаментальних галузях права поняття суб'єктів є сформованим, то в конституційному праві України серед учених не існує єдності в поглядах на правову природу суб'єктів.

Суб'єкти конституційно-правових відносин – це учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю (правоздатністю та дієздатністю), що своєю поведінкою або діяльністю, чи ж перебуванням поза своєю волею в певному правовому статусі чи стані породжують, змінюють і припиняють конституційно-правові відносини [3, с. 151].

Для позначення юридичних властивостей суб'єкта конституційно-правових відносин застосовується категорія «правовий статус суб'єкта конституційних правовідносин». Правовий статус суб'єктів конституційних правовідносин має свою внутрішню побудову, або ж «юридичну конструкцію». Теоретики права виділяють такі структурні елементи цього статусу: 1) правосуб'єктність; 2) система прав, обов'язків і законних інтересів; 3) система гарантій прав та обов'язків суб'єктів права; 4) їхня юридичну відповідальність [4, с. 9]. Ці самі елементи загалом властиві й правовому статусу суб'єктів конституційних правовідносин.

При цьому конституційна правосуб'єктність може як установлюватися, так і визнаватися нормами конституційного права. Зокрема, за низкою колективних суб'єктів конституційних правовідносин правосуб'єктність визнається й в окремих випадках не потребує спеціального законодавчого закріплення. Наприклад, згідно зі статтею 11 Конституції України держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України, тобто Українська держава визнає основні природні права національних та етнічних спільнот [3, с. 152].

Традиційно виділяють три елементи правосуб'єктності: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність. Окремі автори також називають особливий різновид дієздатності – трансдієздатність, тобто здатність своїми діями створювати для інших осіб права та обов'язки чи здатність приймати на себе права й обов'язки, що виникають у результаті дій інших осіб [5, с. 273]. Варто зазначити, що цей елемент дієздатності цілком виправдано може застосовуватися і в конституційному праві. Наприклад, видання Президентом України указу про прийняття до громадянства України. Вважаю, що варто погодитись із неможливістю ототожнення понять «конституційна правосуб'єктність» і «конституційно-правовий статус», більше того, конституційна правосуб'єктність виступає невід'ємним складником конституційно-правового статусу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, конституційна правосуб'єктність загалом може і встановлюватися, і визнаватися нормами конституційного права. Оскільки суб'єкти конституційного права наділені правосуб'єктністю, то, відповідно, вони мають правоздатність і дієздатність.

З урахуванням вищезазначеного пропонуємо визначення конституційної правосуб'єктності як здатності фізичних та юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами конституційного права, тобто носіями суб'єктивних конституційних прав і юридичних обов'язків.

Сформульовані в роботі теоретичні положення можуть бути використані в навчальному процесі, а також слугувати предметом глибшого вивчення.

Джерела та література

1. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 668 с.
2. Окунев І. С. Проблема правосуб'єктності як складова теорії правового статусу суб'єкта права / І. С. Окунев // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 37. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – 748 с.
3. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. В. Л. Федоренка. – 4-те вид., переробл. і доопр. – К. : Вид-во Ліра-К, 2012. – 576 с.
4. Окунев І. С. Загальнотеоретичні засади правового статусу суб'єкта права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / І. С. Окунев. – К., 2010. – 21 с.
5. Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник / Л. А. Морозова. – М. : «Юристъ», 2005. – 414 с.
6. Погорілко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види / В. Погорілко, В. Федоренко // Право України. – 2002. – № 10. – С. 3–9.

Кравчук В. Поняття конституційної правосуб'єктності. В статтю обобщено основні наукові підходи к пониманию категории «конституційна правосуб'єктність», проанализовано их влияние на определение дефиниції «конституційна правосуб'єктність». Конституційна правосуб'єктність в цілому може як устанавлюватися, так і признаватися нормами конституційного права. Поэтому представляється неможливим отождествление понять «конституційна правосуб'єктність» и «конституційно-правовий статус», более того, конституційна правосуб'єктність является неотъемлемой составной конституційно-правового статусу. Учывая взаємозв'язок конституційної правосуб'єктності с общей теорией права, а также с иними отраслевими правовими статусами, автор обосновывает собственное определение категории «конституційна правосуб'єктність». Изложенные в работе теоретические предложения могут быть использованы в учебном процессе, а также служить предметом более глубокого изучения.

Ключевые слова: конституційна правосуб'єктність, правосуб'єктність, суб'єкти конституційно-правових відносин.

Kravchuk V. The Concept of Constitutional Legal Personality. The paper summarizes the main scientific approaches to understanding the category «constitutional legal personality» as well as analyzes these approaches' impact on the definition of the term «constitutional legal personality». The constitutional legal personality in its whole can be ruled and recognized by the constitutional law. Therefore, it seems impossible to identify the categories «constitutional legal personality» and «constitutional-legal status». Moreover constitutional legal personality is an integral part of constitutional and legal status. Taking into consideration the ties between the constitutional legal personality and the general theory of law, as well as the law of other branches, the author gives own definition of the category «constitutional legal personality». The given theoretical suggestions can be applied in the educational process as well as serve as the subject of more detailed study.

Key words: constitutional legal personality, personality, subjects of constitutional and legal relations.

УДК 351.74

Р. Шишикова

Сутнісно-функціональний аналіз категорій громадського порядку та громадської безпеки

У статті розкрито сутність понять громадського порядку та громадської безпеки, мета яких – підтримка особистої безпеки громадян, забезпечення нормальних умов для функціонування державних і громадських організацій, проаналізовано їх структуру й функції, а також на основі порівняльного аналізу окреслено спільні та відмінні риси визначених категорій.

Ключові слова: громадський порядок, громадська безпека, зміст громадського порядку, зміст громадської безпеки, елементи громадського порядку.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливий чинник управління в галузі внутрішніх справ – охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Ці явища взаємопов'язані між собою й, відповідно, складають одну з найголовніших цілей діяльності органів